

УДК 811.161.2+811.162.1]’373.7-055.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/100-34>**Ірина ШКИЦЬКА,***orcid.org/0000-0002-0252-8111**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
(Тернопіль, Україна) i.shkitska@gmail.com*

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЙ ПРО ЖІНОК

Стаття присвячена з'ясуванню прагматичних особливостей польських та українських паремій про жінок у контексті теорії мовленнєвих актів і порівняльної пареміології. Авторка поєднує засадничі положення Дж. Л. Остіна та Дж. Серля із сучасними дослідженнями слов'янських лінгвістів, які наголошують на ролі паремій як носіїв культурної пам'яті та інструментів формування соціальних ролей. У центрі уваги перебуває образ жінки, що постає маркером гендерних стереотипів і комунікативних стратегій, а також відображає амбівалентність культурних уявлень – від ідеалізації до приниження.

У дослідженні систематизовано види мовленнєвих актів, реалізованих у прислів'ях і приказках: констатації фактів, описи, поради, застереження, осуд, докори, прокльони, благословення, жарти, дражнилки, прохання, відмови, самовиправдання та самокритика. Особливу увагу приділено діалогізованим формам, що надають висловам експресії та динамізму, створюють ефект живого спілкування й підсилюють дидактичний потенціал. Виявлено, що польський фразеологічно-паремійний матеріал тяжіє до дидактичних застережень і порад, тоді як український – характеризується більшою жанровою різноманітністю, включаючи прохання, нарікання, докори, відмови, виправдання, самокритику, прокльони, лайки, підбадьорювання, самовихваляння тощо.

Образ жінки в пареміях постає багатограним: він може бути символом краси, працьовитості й материнської турботи, але водночас – об'єктом критики, осуду чи насмішливого знецінення. Така подвійність відображає суперечливість культурних моделей і соціальних очікувань. Прислів'я та приказки виконують не лише естетичну чи розважальну функцію, а й регулятивну, формуючи поведінкові моделі та підтримуючи соціальні норми.

Паремії про жінок у польській та українській традиції позиціоновано як важливе джерело для розуміння взаємодії мови, культури та гендеру, засіб відтворення колективного досвіду, закріплення ціннісних орієнтирів і простір для критичного осмислення гендерних стереотипів. Здійснена систематизація мовленнєвих актів на фразеологічно-паремійному матеріалі польської та української мов створює підґрунтя для подальших міжкультурних і порівняльних студій, спрямованих на глибше осмислення комунікативних стратегій у слов'янському контексті.

Ключові слова: паремії, прислів'я та приказки, польська мова, українська мова, фразеологічно-паремійний матеріал, мовленнєвий акт, висловлення, засоби вербалізації образу жінки.

Iryna SHKITSKA,*orcid.org/0000-0002-0252-8111**Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of Information and Socio-Cultural Activities
West Ukrainian National University
(Ternopil, Ukraine) i.shkitska@gmail.com*

PRAGMATIC POTENTIAL OF POLISH AND UKRAINIAN PAREMIAS CONCERNING WOMEN

The article is devoted to elucidating the pragmatic features of Polish and Ukrainian paremias concerning women within the framework of speech act theory and comparative paremiology. The author proceeds from the fundamental principles established by John Langshaw Austin and John Searle, integrating them with contemporary studies by Slavic linguists who highlight the role of paremias as vehicles of cultural memory and instruments for the formation of social roles. The central focus is the female image, which emerges as a marker of gender stereotypes and communicative strategies, while also reflecting the ambivalence of cultural perceptions ranging from idealisation to depreciation.

The study categorises the types of speech acts realised within proverbs and sayings: assertions of fact, descriptions, advice, warnings, condemnation, reproach, curses, blessings, jests, taunts, requests, refusals, self-justification, and self-criticism. Particular attention is paid to dialogic forms, which imbue the utterances with expressiveness and dynamism, creating the effect of live communication and enhancing their didactic potential.

The article reveals that Polish phraseological and paremiological material tends towards didactic warnings and advice, whereas Ukrainian one is characterised by greater genre diversity, including requests, lamentations, reproach, refusals, justifications, self-criticism, curses, insults, and words of encouragement, self-praise among others. The female image in paremias emerges as multifaceted: it may serve as a symbol of beauty, diligence, and maternal care, yet simultaneously act as an object of criticism, condemnation, or mocking depreciation. This duality reflects the contradictory nature of cultural models and social expectations. Paremias perform not only an aesthetic or entertaining function but also a regulative one, shaping behavioural patterns and maintaining social norms.

Proverbs and sayings concerning women in the Polish and Ukrainian traditions are positioned as an essential source for understanding the interaction between language, culture, and gender; a means of reproducing collective experiences; a way of consolidating value orientations; and a space for critical reflection on gender stereotypes. The proposed systematisation of speech acts, grounded in phraseological and paremiological material of the Polish and Ukrainian languages, provides a foundation for further intercultural and comparative studies aimed at a more profound comprehension of communicative strategies within the Slavic context.

Key words: *paremias, proverbs and sayings, Polish language, Ukrainian language, phraseological and paremiological material, speech act, utterance, means of verbalising the female image.*

Постановка проблеми. Паремії як сталі вислови народної мудрості є важливим компонентом комунікативної культури, що відображає цінності, стереотипи та соціальні ролі у різних етнокультурних спільнотах. Особливе місце серед фразеологічно-паремійного матеріалу посідають прислів'я і приказки про жінок, адже вони не лише фіксують традиційні уявлення про жіночу поведінку, а й формують певні моделі комунікації. Аналіз мовленнєвих актів у польських та українських пареміях дає змогу виявити прагматичні функції цих висловів і їх жанрову різноманітність.

Аналіз досліджень. Теорія мовленнєвих актів, створена Дж. Л. Остіном та розвинена Дж. Серлем, дає інструментарій для класифікації висловів за їхнім комунікативним призначенням. У цьому контексті паремії можна розглядати як готові мовленнєві акти, що виконують іллокутивні функції та мають перлокутивний ефект – вплив на адресата. Порівняльний аналіз польських і українських паремій про жінок дає можливість простежити спільні та відмінні риси у відображенні гендерних ролей, а також у способах комунікативного маркування образу представниці жіночої статі. Концепції Дж. Л. Остіна (Austin, 1962) та Дж. Серля (Searle, 1969) стали базою для аналізу паремій як мовленнєвих актів. Польська мовознавиця М. Ліпінська показала, що комізм у прислів'ях має прагматичну природу і реалізується через мовленнєві дії, спрямовані на взаємодію та вплив на адресата (Lipińska, 2009). У дослідженні Д. Хамзе аналізується модальність у міжстатевій комунікації на матеріалі польських паремій (Hamze, 2023). Авторка розглядає паремії як концентрат життєвого досвіду, що уможливує виявлення експліцитних і прихованих комунікативних модальностей.

Дисертаційна праця О. Дуденко присвячена висвітленню номінативної і комунікативної природи українських паремій. Дослідниця описує

механізми їхньої номінації, функціонування як знаків-символів і непрямих мовленнєвих актів, а також обґрунтовує кваліфікацію прислів'їв та приказок як комунікативно нерозчленованих висловлень (Дуденко, 2002). В. Калько у своїх наукових розвідках піднімає питання методики прагматичного аналізу паремій (Калько, 2019), розглядає прислів'я як сталі мовні символи, що виконують комунікативну функцію, задану народом як колективним адресатом, підкреслює, що паремії можуть набувати значення твердження, констатації, обіцянки, застереження, погрози, наказу, вимоги, поради чи оцінки, описує паремійні одиниці, що реалізують іллокутивні функції репрезентативів, директивів та експресивів (Калько, 2020).

Мета статті. Паремії є важливим інструментом формування соціальних ролей і збереження культурної пам'яті, а жіночий образ у них часто постає маркером гендерних стереотипів і комунікативних стратегій. Саме на цьому тлі постає потреба у спеціальному дослідженні, яке б дало змогу систематизувати види мовленнєвих актів, репрезентованих у польських та українських пареміях, що стосуються представниць жіночої статі. Мета нашого дослідження полягає в розкритті прагматичного потенціалу польських і українських прислів'їв та приказок про жінок та аналізі мовленнєвих актів, що реалізуються у них, крізь призму прагматики і культури.

Виклад основного матеріалу. Оскільки паремія є цілісним і завершеним мовним знаком, що відтворюється мовцем у готовому вигляді, її можна кваліфікувати як мовленнєвий акт, висловлення, пов'язане з відповідною дією (Калько, 2019: 90). Прислів'я та приказки поєднують у собі інтенційність і конвенційність, сприченену відображенням правил мовленнєвої поведінки еносу, і становлять об'єкт вивчення прагмалінгвістики, що передбачає розгляд мовних одиниць як засобів спілкування, вивчення «людських вимірів комуні-

кації, їхньої пов'язаності з мовними структурами» (Бацевич, 2004: 19).

У межах теорії мовленнєвих актів паремії трактуються як трирівневі утворення, що поєднують локуцію, іллокуцію та перлокуцію. О. Дуденко у своєму дослідженні розвинула ідею їхньої перформативності та констативності, стверджуючи, що більшість паремій мають форму спонукальних висловлень із повчальним чи директивним змістом і належать до перформативів, проте значна частина функціонує як узагальнення, твердження чи оцінки, що наближає їх до констативів (Дуденко, 2002: 16). Здійснений нами аналіз показав, що більшість польських і українських паремій про жінок мають стверджувальний характер і передають:

а) закономірності: *Kobiecie na zimę kożuch, na lato dzieci* (Krzyżanowski, 1970: 87); *Deszcz ranny, gniew panny, płacz wdowy i taniec starej baby nie długo trwają* (Adalberg, 1889–1894: 673); *Dziewczyna na świat pada, chłopiec na kon siada* (там само: 120); *Nie masz na świecie małżonka, na którego by nie krakała żonka* (там само: 284); *Газда вмирає, а таздиня другого шукає* (УПТП: 42); *Без хазяйки хата не метена* (Номис, 2003: 208); *Годуй дочки, та будеш ходити без сорочки* (там само: 193); *Коли мати гайтує, то й дівка* (там само: 285); *Мужик жінку б'є, коли їсти хоче* (там само: 47);

б) стереотипні погляди на жінок: *Nie wyniesie chłop workiem, co kobieta podółkiem* (Adalberg, 1889–1894: 211); *Za mundurem panny sznurem, a za frakiem panny rakiem* (там само: 322); *Babi naród zawsze chytry* (там само: 6); *До весілля дівка мила, а там хоч покинь* (Номис, 2003: 186); *Жінка – лозинка: куди схоч, похилиш* (там само: 187);

в) індивідуальні характеристики представниць жіночої статі: *Dziewica płocha nigdy nie kocha* (Adalberg, 1889–1894: 120); *Madra Kaśka, ale sobie: jeszcze pół garnka ta, a już skrobie* (там само: 201); *Ciocia Potulicka* (там само: 426); *Все недогода бабиній дівці* (Номис, 2003: 72); *Де піде Теря, все їй гірка вечерея* (там само: 73); *Легідна, як мати рідна* (Пазяк, 2001: 80);

г) опис зовнішності жінок: *Dziewczyna jak malina* (Adalberg, 1889–1894: 675); *Ładna dziewczucha! Ta jak romietla* (там само: 120); *Баба з кованим носом* (Номис, 2003: 84); *Брови на шнурочку* (там само: 176);

г) індивідуальні / суспільні цінності: *Broń pewna, żona gładka – rozkosz doczesna* (Adalberg, 1889–1894: 42); *Dla staruszki dobry pies i garnuszki* (там само: 514); *Краще жінка сварлива, ніж дурна* (УПТП: 82); *Краще сім раз горіти, ніж один раз овдовіти* (там само);

г) констатування фактів / опис ситуацій: *Kwita z myta pani Komorowska* (Adalberg, 1889–1894: 216); *Nie miała baba kłopotu, kupiła prosie; prosie w kwik, baba w krzyk* (там само: 8); *Була Хима Євдокима, пішла позивати; присудили Євдокиму ще Хими прохати* (Номис, 2003: 257); *Не женився, не журился, оженився зажурился* (там само: 186).

І польський, і український фразеологічно-паремійний матеріал засвідчує частотність діалогізованих паремійних одиниць. Такі структури відзначаються динамізмом, експресією і дидактичним потенціалом. Серед них можна виокремити паремії, що засуджують:

а) жінок старшого віку: *Co tam słycać? Stare baby i nie chcą zdychać* (Adalberg, 1889–1894: 7); *Е, та й гидко ти танцюєш, баба! – Е, так довго* (Номис, 2003: 257);

б) безгосподарність, лінощі, невправність у роботі: *Gospodyni Magda, co ty będziesz jadła? Groch się nie urodził, kapusta przepadła* (Adalberg, 1889–1894: 281); *Babko! Do roboty – „Nie słyszę”. Babko do jedzenia – „Toć się i zawłokę”* (там само: 6); *Co robi stara? Szyje i rozpara* (там само: 521); *Подивись, онучко, чи не кличе хто жати* (Номис, 2003: 223);

в) впертість представниць жіночої статі: *A golono? – Golono. A strzyżono? – Strzyżono. Nadewszystko proszę pilnie, miła żono – Strzyżono* (Adalberg, 1889–1894: 150); *Їй кажеш ‘овес’, а вона каже ‘гречка’* (Номис, 2003: 72); *Козонько, не бороню тобі лісу, але як тебе вовк з'їсть?* (там само: 222);

г) нераціональну жіночу поведінку: *Сідай, бабо, підвезу – Нема часу, треба йти* (Плав'юк, 1996: 243); *Чого ти, мамо, боса? – Так довелося!* (Номис, 2003: 58); *Дай, мамо, масло! – У печі погасло!* (Панасенко, 2012: 330);

г) брак емпатії щодо вдів: *Вовче, вовче, куди йдеш? – По вдовине поросся, бо у вдови тільки одне* (Панасенко, 2012: 283); *Живи, вдово, на подолі, та й плач свій вік або гіркий долі* (там само: 283);

д) жадібність і непорядність: *Коли ти, бабусю, ворожити стала? – Тоді, мій голубе, як хліба не стало!* (Панасенко, 2012: 259).

В обох культурах репрезентовані діалогізовані паремії, що засвідчують конфлікти між невістками і свекрухами: *A kto winien? – To niewiastka* (Adalberg, 1889–1894: 340); *Хто винен? – Невістка – Хто се? – Невістка! – Та невістки дома нема? – Так плахта її дома!* (Номис, 2003: 75). Серед українських діалогізованих прислів'їв і приказок знаходимо також одиничні приклади паремій, що передають конфліктогенність звер-

тань: «Бабусю!» – *Хіба я пун гризла, що ви зовете!* (Номис, 2003: 260).

І польські, і українські діалогізовані паремії в гумористичній формі відображають погляди на одруження як на покарання: *Chcesz się żenić, przyjacielu? – To się żeń, ja ci powiem po weselu: dobry dzień* (Adalberg, 1889–1894: 650); *Яку йому кару дати? – Оженити його, то він буде знати* (Номис, 2003: 184), а також показують, як особам чоловічої статі легко знайти собі пару: *Moja Kasiu, moja łysa: nie będziesz ty, będzie insza* (Adalberg, 1889–1894: 201); *Niedaleko Sokal Buga, nie będziesz ty, będzie druga* (там само: 512).

Експресивності та колориту діалогізованим пареміям надають:

а) активізатори уваги: *A prawda, jako królowna ubrana* (oszemfana, oskubana) (Adalberg, 1889–1894: 59); *Бач, яка ялоза! Сидить, як морква в грядці / квочка на яйцях* (Панасенко, 2012: 291);

б) звертання: *Ciesz się, matko, syn pije gładko* (Adalberg, 1889–1894: 384); *Babko, dałem ci szeląg* (там само: 6); *Dzewki! do pasenią gęsi!* (там само: 120); *Masz, babo, reduty: kobyła zdechła* (там само: 664); *Ni siadło, ni padło, daj, babo, sadło!* (там само: 8); *От тобі, Ганко, і Київ!* (з усного мовлення); *А цить, моя мила, щоб ти воза не побила* (Номис, 2003: 188); *Балакай, бабо, децо: вона плахти тче* (там само: 69); *Ганнусю, налий мені осьмусю* (Панасенко, 2012: 311);

в) питальна / риторично-питальна форма: *Cóżby Adam poradził, gdyby Bóg Ewy w raju nie posadził?* (Polskie przysłowia, <http://przyslowia-polskie.pl/przyslowia/c>); *Albo to ja od macochy syn?* (Adalberg, 1889–1894: 279); *Kumo, jak wasze zdrowie? – A tak, jak tej krowie, co leży w rowie* (там само: 708); *На що тобі й жінку брати, як немає своєї хати* (Номис, 2003: 291);

г) елементи прямої / непрямої мови: *Gadaj, babo, do konia: a wiu! dobrodzieu* (Adalberg, 1889–1894: 217); *Jak się uda, mówiła ruda* (там само: 572); *Mówiła Gertruda: jak się uda* (там само: 134); *Казала Настя, як удасться* (Пазяк, 2001: 141); *А ну, луб'я, йди сюди – Бачиш, як тепер, то і 'луб'я', а колись і 'голуб'я'* (Номис, 2003: 189); *Рідна мати брехуха, то мачуха справедлива: як скаже «Я тобі дам», то вже дасть!, а мати «І щоб тебе, і бодай тебе», а сама і «– ох! – коли б, Господи, не сталося чогось дитині з моєї дурної речі»* (там само: 194).

Серед польських і українських прислів'їв та приказок про жінок виокремлюємо паремійні одиниці з елементами **молитви**: *Babuni wpuczka, kucharzowa suczka, ekonomski koń – Panie Chrście, broń!* (Adalberg, 1889–1894: 7); *Nie daj Boże pana*

z Iwana, a z Maryjki dobrodziejki (там само: 177); *Від вогня, води і лихої жінки, сохрани мене Господи* (Плав'юк, 1996: 51); *Ой, Боже татку, дай жінку гладку* (Плав'юк, 1946: 23); *Отпусти, Боже, гріха в кого жінка лиха: і моя недобра* (Номис, 2003: 188); *Свята Покрівонько! Покрий мені голівоньку – хоч кленовеньким листочком, хоч біленьким платочком* (там само: 294); *Не дай, Боже, два рази женитися, а три рази селитися* (там само: 184); *Поможі, Боже, нежонатому, а жонатому й жінка pomoże* (там само: 184). Одиничний приклад молитви-подяки / захоплення фіксує український фразеологічно-паремійний матеріал: *Боже, Боже, що та жінка може! Як її взяти, то лучше, як мати* (Номис, 2003: 187).

Тематично близькими до згаданої групи є **паремій-благословення** чи **побажання**, зафіксовані на матеріалі української мови: *Будь здорова як риба, гожа як вода, весела як весна, робуча як бджола, а багата як земля свята* (Плав'юк, 1946: 20); *Коноплі по стелю, а лен по коліна, аби господиню голова не боліла* (там само: 79); *Хай буде й зубатий, аби багатий* (там само: 146).

Окрему групу становлять **паремій-тости**: *Konia z narowem, chłopaz uporem, żony z niewstydem – bodaj nikt nie miał* (Adalberg, 1889–1894: 220); *Випиймо, щоб дома жінки не журилися* (Плав'юк, 1946: 40); *Напийся, Нацю, то за твою працю* (там само: 216).

Виправдання і самовиправдання в пареміях обох порівнюваних мов репрезентовані незначною кількістю прикладів, із яких українські є більш частотніші: *Choć suknia szara, ale cnota cała* (Adalberg, 1889–1894: 69); *Встану не мнята, піду не кята* (Номис, 2003: 184). До структури паремій-самовиправдань може входити займенник «я / я»:
Czi ja Malinowski, co żonę w karty przegrał? (там само: 283); *Я і в лихі жнива не лінива* (Плав'юк, 1946: 128); *Що ж я тому винна, що Господь язик без кістки сотворив?* (там само: 40); *Або я попадаю – курку їсти* (там само: 261). Приклади паремій-самокритики є одиничними і зафіксовані лише на матеріалі української мови: *Знайте мене, перепечайку, що на воротях тісто* (Номис, 2003: 222); *На що мені музик, коли в мене довгий язик* (Плав'юк, 1946: 210).

Тільки український фразеологічно-паремійний матеріал фіксує:

а) **паремій-відмови**: *Е ні, Галонько* (Номис, 2003: 71); *І горілки не хочу, і цілувати не буду* (Плав'юк, 1946: 77); *Я ще хочу гуляти, а не плакати й ридати* (відмова дівчини старому нареченому) (там само: 87); *Тобі забава, а мені неслава* (там само: 129); *Одчепися, дармоїде, бо до мене краций іде* (там само: 151); *Не ходи, не люби, та й*

не залищайся, я за тебе не піду не сподівайся (там само: 214); *Не ходи по полю, не топчи кукую, не лупи очима – не твоя дівчина* (Плав'юк, 1996: 97); *Не кланявся дід бабі – я не стану жабі* (Номис, 2003: 122);

б) паремії-обіцянки / вмовляння: *Я б жив з тобою, як риба з водою* (Плав'юк, 1946: 123); *Сиди, Тетяно, то ще рано* (Плав'юк, 1996: 243);

в) паремії-прохання: *Ой, добрії люди, будьте, другу жінку добудьте: ся, як ворог, зародилась* (Номис, 2003: 188); *Дякую тобі, мамо, за твою науку, колисала ти мене, колиши й онуку* (Плав'юк, 1946: 195); *Пий, а не бий* (там само: 248); *Тещо, тещо, дай і мені децю* (зять упоминається за придане) (там само: 329);

г) паремії-підбадьорювання: *Віддалася – не тужи, що дістала – те держи* (Плав'юк, 1946: 43);

г) паремії-самовихваляння: *Найду куму, аби було к чому* (Номис, 2003: 112); *Напало на мене сім сіл, та всім дала отпір* (там само: 84);

д) паремії-нарікання: *Ей, ледво йду, не так п'яна, як голодна, йшла б далі, та не годна* (Плав'юк, 1946: 148); *Нащо ж дозволив Бог серце дати, коли ж бо бідних не вільно кохати* (там само: 167); *Ой жаль мені коханнячка, дівочого гуляннячка* (там само); *Сама не знаю, чи маю тата, чи чоловіка* (там само: 328); *Відставила борщ без м'яса, сама сіла більше часа...* *Ой лихо, що зробила – п'яницю полюбила. Летить миска до порога, нещаслива моя доля* (Номис, 2003: 189); *Йшла не любля і живу терпля* (там само: 285).

Паремії *Niech będzie jak chce, kupię buty Kaśce* (Adalberg, 1889–1894: 201), *Най буде бабі плескано* (Номис, 2003: 104) маркують згоду чи поступку. Відносно численною групою в порівнюваних культурах репрезентовані **паремії-поради, паремії-повчання чи застереження:** *Cudzeti psu, cudzeti koniowi i cudzej żenie nie trzeba dowierzać* (Adalberg, 1889–1894: 393); *Kto rad obłapia żęatki, bez oblicznej rany rzadki* (там само: 298); *Kto żonę, dzieci stroi, niech się biedy boi* (там само: 652); *Всякій свасі по ковбасі (дістанеться)* (Панасенко, 2012: 95); *Треба з хусткою ходити* (там само: 299); *Любиш то люби, а руки при собі держи* (Плав'юк, 1946: 189).

Цій групі паремійних одиниць притаманні апелювання до другої особи однини: *Chceszli być pewnym młodej żony, odpędzaj stare matrony* (Adalberg, 1889–1894: 651); *Chłopiętom do sadu, białogłowie do tajemnic, kosterze do pieniędzy – nie powierzaj kluczy* (там само: 58); *Їж язик, та не ходи до музик* (Номис, 2003: 246); *Коли жінка каже «лихо», не зачіпай її стиха* (там само: 285). Загалом паремії-поради, повчання / застереження

відзначаються політематичністю, але серед них виокремлюємо досить велику групу на позначення вибору дружини і сімейних стосунків: *Daleko kraść, a blisko się żenić* (Adalberg, 1889–1894: 239); *Kiedy niema panny, dobra i wdowa* (там само: 379); *Konia nie pożyczaj, a niewieście nie wierz* (там само: 220); *Kto chce pojąć żonę, ta obmyślić chatkę* (там само: 652); *Коня в позику не давай, жінки у приданки не пускай* (Номис, 2003: 169); *Не кажи, сестро, чоловікові всієї правди – кажи тільки по коліна* (там само: 189).

Підсиленню категоричності в паремійних одиницях цієї групи слугують:

а) дієслівні форми наказового способу: *Niech pan nie siada na konewce, bo żadna panna pana nie zechce* (Adalberg, 1889–1894: 683); *Kiedy nie chcesz być skrzywdzony, nie trzymaj w oknie złota i urodnej żony* (там само: 642); *Коли хочеш з доні молодиці, то держи в їжових рукавицях* (Номис, 2003: 193); *Нехай ти плачуть, що заміж ідуть* (там само: 65);

б) прислівники *pewno, nigdy*: *Kto z babą wojuje, pewno pożałuje* (Adalberg, 1889–1894: 7); *Kobiecie i koniowi nigdy nie dowierzaj* (там само: 211);

в) звертання: *Kawalerze gładki, nie kochaj tężatki* (Adalberg, 1889–1894: 298); *Мовчи, глуха, то буде менше гріха* (Плав'юк, 1946: 67); *Оце тобі, бабусю, наука: не ходи заміж за внука* (Номис, 2003: 151).

Переконаливості порадам, повчанням / застереженням надають аргументування: *Jeśli się kto naprze z strony konia, wozu, sukni, żony ku jakiegokolwiek potrzebie, nie puszczaj z domu bez siebie: wóz połamiał, suknię zmaż, koń osadniał, żonę z łaską odeszła* (Adalberg, 1889–1894: 218); *Młynowi i pannie młodej zawsze coś brakuje, bo młyn trzeba ustawnie naprawiać, a pannie młodej do stroju* (там само: 315); *Не квапся женитися, бо ще тобі жінка стане костію в горлі* (Номис, 2003: 182); *Не їж в шапці, бо твоя жінка буде мати дурного чоловіка* (там само: 231); *Не кайся рано вставши і замолоду оженившись: рано встанеш – багато зробиш, молодим оженившись, дітей до розуму доведеш* (там само: 298); *Не давай серцю волю, бо сама підеш в неволю* (Панасенко, 2012: 91).

Серед українських паремій знаходимо і **прокльони:** *Бодай той дурень здох, що кохався у двох* (Плав'юк, 1946: 112); *Любчику мій солоденький, бодай тобі вік коротенький* (там само: 189); *Побий того, Боже, в кого жінка хороша і багацько грошей* (Номис, 2003: 188). Фразеологічно-паремійний матеріал обох мов містить **самопрокльони:** *Na złość pani matce, niech mi marzną uszy* (Adalberg, 1889–1894: 292); *Na złość matuli, niech mi uszy puchną* (там само), *Коли моя жінка*

така, то нехай свині борошно їдять (Номис, 2003: 75), *На злість моїй жінці нехай мене б'ють* (там само), що поєднують протест і самоіронічне самопокарання.

Осуд / несхвалення маркують паремії *Córke chromą do klasztoru* (Adalberg, 1889–1894: 72); *Dewotka częstochowska* (там само: 672); *Kobieto! Puchi marny! Ty wietrzna istot.* (Krzyżanowski, II: 87); *Погана та дівка, що сама себе хвалить* (Номис, 2003: 70); *Яка ти немна* (непроворна) (там само: 225).

Для **паремій-докорів** характерні протиставлення, засобами вербалізації яких постають сполучники *а, але*: *Я до тебе з серцем, а ти до мене з перцем* (Плав'юк, 1996: 242); *Люби його жінку, а він кривим оком на тебе дивиться* (Плав'юк, 1946: 189); *Хоч ви собі, тату, жінку знайдете, але нам мати не приведете* (там само: 328). Серед українського паремійного матеріалу знаходимо і нечисленні приклади **погроз і лайок**: *Не минеться, як бабі жнива* (Пазяк, 2001: 68); *Повипирала б я вас за старців* (Номис, 2003: 86); *Од мене, бабо, откося, і не тільки на яві і во сні не сніся* (там само: 182); *Гарбуз мамі твоїй* (Плав'юк, 1946: 64).

Паремії-жарту і дразнилки репрезентовані як польськими, так і українськими прикладами: *Było dwóch braci mądrych, a trzeci żonaty* (Wikisłownik); *Kiedy nudzi, będą ludzi* (Adalberg, 1889–1894: 345); *Czy cię boginki odmieniły?* (там само: 28); *Ładna: żeby ja do wody wrzucił, toby się raki zlekły* (там само: 270); *Тато оженився з мамою, я беру чужу чужиницю* (Плав'юк, 1996: 113); *Ішла баба дубнячком, зачепилась гапличком: сюди смик, туди смик, – відчепися мій гапчик* (танці) (Панасенко, 2012: 335); *Корзу-верзу, Борисихо, дай куті на гречку* (там само: 347). Серед цієї групи можна виокремити **жарту-втішання**: *Плач, плач, будеш мати чорні очі* (Плав'юк, 1946: 255); **жарту-побажання**: *Рости велика, а не будь дика* (там само: 287); **жарту-залицяння**: *Святий Боже, святий кріпкий, я тутешня, а ти звідки?* (Плав'юк, 1946: 296).

За словами М. Ліпінської, комічні паремії функціонують як мовні засоби реалізації комунікативного наміру мовця – вони покликані розважати адресата й водночас виконують інтерперсональну функцію. Використання таких висловлень у конкретних ситуаціях засвідчує їхню природу як мовленнєвих актів, де домінує прагматичний, а не репрезентативний аспект (Lipińska, 2009, 60). На думку дослідниці, прислів'я є завершеними текстами зі специфічними комунікативними цілями. Вони виконують різні прагматичні функції, серед яких домінує вплив на адресата через гумористичний ефект (там само: 63).

Комічне в пареміях може творитися шляхом порівняння непорівнюваних чи віддалених між собою реалій, а також за допомогою контрасту: *Nabożna, jak żydówka podróżna* (Adalberg, 1889–1894: 323); *Nagotowała Lucia: będzie jadła suszyna* (там само: 276); *Білолиця, як мазниця, чорнобрива, як сметана* (Пазяк, 2001: 38); *Не гаразд – жінка ледащо: не зварить, не спече, коли нема що* (Номис, 2003: 75). У цій групі домінують приклади, у яких жінка порівнюється з тваринами: *Przywykła, jak suczka do jatek* (Adalberg, 1889–1894: 453); *Ona nie z tych gęsi, co dziobem drzwi otwierają* (там само: 136); *Величається, мов сучка в човні* (Номис, 2003: 68); *Благородна, як свиня городня* (Пазяк, 2001: 87); *Гарна, як свиня в дощ* (там само: 31).

Деякі зі згаданої групи паремій описують кумедні ситуації: *Nie poznała babka swojej wnuczki w tańcu* (Adalberg, 1889–1894: 8); *Niechący zjadła baba prosię i dalej w walce gorącej zjadła i kurczę niechący* (там само); *Nim panna piaszka wyszyje, wołu zje* (там само: 379); *Баба з нехочу ціле порося з'їла* (Номис, 2003: 115); *Заробила Гапка бісового батька* (там само: 276); *Ваша Катерина нашії Орині двоюрідна Одарка* (УПТП: 81); *Їла б кума, так ложки нема* (там само: 78).

Створенню гумористичного ефекту в паремійних одиницях сприяє римкування: *Co ty jész, daj mi też, moja matka piecze jabłko, dam ci też* (Adalberg, 1889–1894: 186); *Не дам за Олену і кітку дуплену* (Плав'юк, 1946: 234); *Купив козак Олені, заушниці зелені, тай почепив на вуха, яка гарна псяюха* (глум із дівчини чи жінки легкої слави) (там само: 175); *Марина як глина, ані жити, ні вмирати, треба живу поховати* (там само: 196); *Не бачила сова орла, а як узріла, то аж зомліла* (глум дівчини з парубка, якого рідко бачить) (Плав'юк, 1996: 183).

Загалом пареміям-насмішкам притаманні звертання: **Мато**, *daj skwareczkę, powiem po łacinie atep* (Adalberg, 1889–1894: 284); **Василію**, *на ниточку тебе засилу, на бодак тебе повішу, хай тобою натішусь* (Плав'юк, 1946: 34); **Ой ти, козаче**, *зелений барвінку, прийди до мене, хоч на хвилинку* (Так дразнять дівчину, що виглядає свого милого) (там само: 163) та контактні / дистантні повтори: *Ой гину, гину, за дівчину Катерину* (Плав'юк, 1946: 65); **Гон, гон**, *моя мила, що ти мене полюбила* (там само: 200); **Там то** *Гандзя, там то зух, там то тисьо, як пампук* (Так дразнять хлопці вродливу дівчину) (там само: 63); **Ой Семене, Семене**, *прийди в вечір до мене* (там само: 297).

Висновки. Здійснений аналіз прагматичних функцій паремій про жінок показує багатошаровість і складність паремійного матеріалу, що

стосується жіночого образу в польській та українській традиції. Паремії постають не лише мовними формулами, а й своєрідними культурними текстами, у яких закодовано соціальні ролі, цінності та стереотипи. Вони виконують функцію комунікативних актів – від простого констатування чи опису до поради, застереження, осуду, благословення чи навіть прокляття. Жіночий образ у пареміях є амбівалентним: він може бути носієм позитивних характеристик, символом працьовитості, краси чи материнської турботи, але водночас – об'єктом критики, осуду, жартів і принижень. Така подвійність відображає суперечливість культурних уявлень про жінку, де вона водночас сакралізується й знецінюється.

Особливої ваги набувають діалогізовані форми паремій, що надають висловам експресії та живості, створюють ефект безпосереднього спілкування й підсилюють дидактичний потенціал. Вони демонструють конфліктність родинних і соціальних стосунків, а також здатність народної

мудрості регулювати поведінку через гумор, осуд чи настанову.

Український фразеологічно-паремійний матеріал характеризується більшою різноманітністю жанрових форм, тоді як польський – більшою мірою тяжіє до дидактичних застережень і несхвалення. Це може свідчити як про відмінності у прагматичному використанні паремій, так і про різні підходи до розуміння жанрових особливостей прислів'їв і приказок польськими та українськими укладачами збірок паремій, але водночас підкреслює спільну функцію паремійних одиниць – формування соціальних норм і підтримання культурної пам'яті.

Отже, паремії про жінок у польській та українській традиції є важливим джерелом для розуміння взаємодії мови, культури та гендеру. Вони не лише відтворюють стереотипи, а й демонструють прагматичний потенціал народного слова, здатного впливати на поведінку, формувати ціннісні орієнтири та зберігати колективний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
2. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2002. 24 с.
3. Калько В. Українські паремії як мовленнєві акти. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 2020. № 8(02). С. 33–44.
4. Калько В. В. Методика прагматичного аналізу українських паремій. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія Філологічні науки*. № 1. 2019. С. 90–98.
5. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford : Clarendon Press, 1962. 166 p.
6. Hamze D. Modalności komunikacyjne w relacjach damsko-męskich (na materiale prowerbialnym z języka Polskiego). *Multimodalne aspekty komunikacji, nauczania języków i kultury polskiej* / pod red. Jolanty Chwastyk-Kowalczyk, Przemysław Ciszeka. Londyn : PUNO-Press, 2023. S. 107–123.
7. Lipińska M. Mechanizmy pragmatyczne komizmu w polskich przysłowia. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF: Philologiae*. Vol. XXVII. Lublin, 2009. S. 59–74.
8. Searle J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 203 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. УПТП – Українські прислів'я та приказки. Київ : 1992. 96 с.
2. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше : зб. О. В. Марковича та ін. Прим. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ, 2003. 352 с.
3. Пазяк М. М. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток. Київ, 2001. 392 с.
4. Панасенко Т. М. Українські прислів'я і приказки. Харків, 2012. 351 с.
5. Плав'юк В. С. Приповідки або українсько-народна філософія. Том 1. Едмонтон : Альберта. 1946. 355 с.
6. Плав'юк В. С. Українські приповідки. Том II. Едмонтон: Катедра української культури та етнографії ім. Гуцуляків, Альбертський університет Асоціація Українських Піонерів Альберти. 1996. 297 с.
7. Krzyżanowski J. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*. T. 2. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1970. 1165 s.
8. *Przysłowia polskie. OLiMP*, 2012. Wzięte z <http://przyslowia-polskie.pl/>
9. Wikisłownik. Kategoria: Polskie przysłowia. Retrieved May 03, 2026 from <https://pl.wiktionary.org/wiki>

REFERENCES

1. Batsevych F. S. (2004) *Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky* [Fundamentals of Communicative Linguistics]. Kyiv : Akademiia. 344 s. [in Ukrainian].
2. Dudenko O. V. (2002) *Nominatyvna ta komunikatyvna pryroda ukrainskykh paremii* [The Nominative and Communicative Nature of Ukrainian Paremiias] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Kyiv : Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 24 s. [in Ukrainian].

3. Kalko V. (2020) Ukrainski paremii yak movlennievi akty [Ukrainian Paremmas as Speech Acts]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 8(02). 33–44. [in Ukrainian].
4. Kalko V. V. (2019) Metodyka prahmatychnoho analizu ukraïnskykh paremii [Methodology of Pragmatic Analysis of Ukrainian Paremmas]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia Filolohichni nauky*, 1. 90–98. [in Ukrainian].
5. Austin J. L. (1962) *How to Do Things with Words*. Oxford : Clarendon Press, 1962. 166 p.
6. Hamze D. (2023) Modalności komunikacyjne w relacjach damsko-męskich (na materiale prowerbialnym z języka polskiego). [Communication modalities in male–female relationships (based on Polish proverbial material)] *Multimodalne aspekty komunikacji, nauczania języków i kultury polskiej*. Londyn : PUNO-Press. 107–123. [in Polish]
7. Lipińska M. (2009) Mechanizmy pragmatyczne komizmu w polskich przysłowia. [Pragmatic mechanisms of humor in Polish proverbs] *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF: Philologiae*. Vol. XXVII. Lublin, 59–74. [in Polish]
8. Searle J. R. (1969) *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge : Cambridge University Press. 203 p.

LIST OF COLLECTIONS

1. УПТІП – Ukrainski prysliv'ia ta prykazky [Ukrainian Proverbs and Sayings] (1992) Kyiv : Tovarystvo «Znannia Ukrainy». [in Ukrainian]. 96 s. [in Ukrainian].
2. Nomys M. (uklad.) (2003) Ukrainski prykazky, prysliv'ia i take inshe [Ukrainian Sayings, Proverbs and the Like]. Kyiv : Lybid. 352 s. [in Ukrainian].
3. Paziak M. M. (uklad.) (2001) Ukrainski prysliv'ia, prykazky ta porivniannia z literaturnykh pam'iatok [Ukrainian Proverbs, Sayings and Comparisons from Literary Monuments]. Kyiv: Naukova dumka. 392 s. [in Ukrainian].
4. Panasenko T. M. (uklad.) (2012) Ukrainski prysliv'ia i prykazky [Ukrainian Proverbs and Sayings]. Kharkiv : Tovarystvo «Bibkolektor». 351 s. [in Ukrainian].
5. Plav'iuk V. S. (uklad.) (1946) Prypovidky abo ukraïnsko-narodna filosofiiia [Sayings or Ukrainian Folk Philosophy]. Tom 1. Edmonton: Alberta, 355 s. [in Ukrainian].
6. Plav'iuk V. S. (uklad.) (1996) Ukrainski prypovidky /Ukrainian Sayings/. Tom II. Edmonton: Katedra ukraïnskoi kultury ta etnohrafii im. Hutsuliakiv, Alberta'skyi universytet Asotsiatsiia Ukraïnskykh Pioneeriv Alberty. 297 s. [in Ukrainian].
7. Krzyżanowski J. (1970) Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. [New Book of Polish Proverbs and Proverbial Expressions] T. 2. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. 1165 s. [in Polish]
8. Przysłowia polskie (2012) [Polish Proverbs] OLiMP. URL: <http://przyslowia-polskie.pl/> [in Polish]
9. Wikisłownik. Kategoria: Polskie przysłowia. [Wiktionary. Category: Polish Proverbs] Retrieved May 03, 2026 from <https://pl.wiktionary.org/wiki> [in Polish]

Дата першого надходження статті до видання: 12.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

